

ALEKSANDRA GAŁKA

Uniwersytet Wrocławski, Instytut Archeologii

<https://orcid.org/0000-0002-6432-5248>

Kaplice i kapliczki w świetle polskiej historiografii

1. Kwestia nomenklatury – 2. Nurty badań – 3. Kaplice i kapliczki jako fenomen kulturowy

Kaplice i kapliczki przydrożne są charakterystycznym elementem polskiego krajobrazu. Zaliczane do kategorii małej architektury sakralnej¹, stanowią przedmiot badań różnych dyscyplin naukowych (historii, historii sztuki, archeologii, etnografii itd.), jak również są obiektem zainteresowania pasjonatów historii i krajoznawców. Szerokie zainteresowanie, jakie wzbudzają, skutkuje powstawaniem licznych prac naukowych na ich temat, a także publikacji o charakterze popularnonaukowym, albumów czy przewodników, których autorzy nie stronią często od patetycznego, poetyckiego, a nawet idealistycznego ukazywania opisywanych obiektów². Duży problem stanowi ocena waloru naukowego powstałych prac. Wie-

¹ Szerzej na temat terminu „mała architektura sakralna” w kontekście kaplic i kapliczek w: Aleksandra Gałka. 2015. Styl małej architektury sakralnej jako wyznacznik tożsamości mieszkańców gminy Żarów. W *Dolnośląskie tematy: Monografia*. Red. Jolanta Kluba, 101. Wrocław: Instytut Dolnośląski.

² Zob. Bogusław Czechowicz. 2012. *Kaplice w dawnym Księstwie Ziębickim*. Wrocław: Quaestio; Stanisław Mossakowski. 2007. *Kaplica Zygmuntońska (1515–1533). Problematyka artystyczna i ideowa. Mauzoleum króla Zygmunta I*. Warszawa: Liber Pro Arte; Cezary Buśko, Jerzy Niego-da. 2004. Ratownicze badania archeologiczno-architektoniczne w kaplicy św. Wojciecha w Opolu. W *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 2001–2002*. Red. Eugeniusz Tomczak, Vratislav Janak, 158–165. Katowice: Śląskie Centrum Dziedzictwa Kulturowego; Czesław Robotycki. 1992. „Co kaplica na Długich Młakach pod Turbaczem «daje do myślenia»”. *Polska Sztuka Ludowa* 1: 29–36; Zbigniew Mazur, Stanisław Pudykiewicz. 2008. *Przydrożne kapliczki, krzyże i figury: Gromiec, Libiąż, Żarki*. Chrzanów: Muzeum w Chrzanowie im. Ireny i Mie-

le publikacji, które mogłyby rościć sobie prawo do miana naukowych, nie posiada wystarczającego aparatu naukowego (bibliografii i odsyłaczy do niej)³. Często prace dotyczące małych budowli sakralnych zawierają jedynie odnotowanie własnych obserwacji, niepopartych odniesieniem do źródeł, bądź jedynie ubogą i ogólną bibliografią⁴. Niektórzy autorzy zwracają w swoich pracach uwagę na ubogość źródeł. Józef Adamczyk we wstępie do jednej ze swoich książek napisał:

Wspólnie z autorem mamy świadomość niedoskonałości tego wydania, gdyż wielu szczegółów związanych z poszczególnymi obiektami nie udało się w pełni udokumentować. Żywię jednak nadzieję, że mieszkańcy Chrzanowa, zachęceni tym opracowaniem, nadeślą na adres Muzeum w Chrzanowie swoje uwagi, spostrzeżenia i uzupełnienia, które pozwolą wzbogacić wiedzę z tej dziedziny⁵.

W innej publikacji z 2008 r. omawiającej budowle sakralne w okolicach Chrzanowa, jej autorzy stwierdzili:

Nie jest to może wiedza kompletna, ale utrwalone w publikacji informacje pozwolą ocalić od zapomnienia, chociaż część historii w kapliczkach zapisanej. Być może inni, do których rąk książka trafi, będą mogli ewentualnie dokonać uzupełnień⁶.

Pod względem ilościowym dominują publikacje o charakterze albumowym bądź katalogowym. Twórcami tego typu prac są głównie pasjonaci małej architektury sakralnej oraz regionaliści⁷.

czysława Mazarakich; Bogna Kwiatkowska-Baster. 2014. *Kapliczki i krzyże przydrożne w polskim krajobrazie*. Kraków: Wydawnictwo „Kier”; Maria Lipok-Bierwiaczonek. 1999. *Tychy. Kapliczki i krzyże przydrożne*. Tychy: Zarząd Miasta Tychy; Tadeusz Seweryn. 1958. *Kapliczki i krzyże przydrożne w Polsce*. Warszawa: Pax; Piotr Badura, Magdalena Wyzdak-Kołodziej. 2015. *Przewodnik po miejscach i obiektach kultu religijnego w gminie Lubniany*. Wrocław: Studio Plan; Alojzy Wierzoń. 1998. *Krzyże i kapliczki przydrożne na Śląsku Opolskim: w grafice Alojzego Wierzonia*. Opole: Przedsiębiorstwo Związkowe „Solpress”; Dariusz Pater. 2010. *Kapliczki Matki Bożej w Ziemi Przesuskiej znakiem pobożności maryjnej*. Przysucha: Dom Kultury; Hubert Melges. 2010. „Współczesne rozwiązania materiałowe form kapliczek w krajobrazie wsi i miasta”. *Czasopismo Techniczne. Architektura* 107 (18): 321–328.

³ Zob. Edward P. Frankiewicz. 1963. *Kaplica Piastowska w Opolu*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

⁴ Zob. Józef Adamczyk. 2001. *Przydrożne kapliczki, krzyże i figury: Chrzanów*. Chrzanów: Muzeum w Chrzanowie im. Ireny i Mieczysława Mazarakich.

⁵ Adamczyk. 2001. *Przydrożne kapliczki, krzyże i figury: Chrzanów*, 3.

⁶ Mazur, Pudykiewicz. 2008. *Przydrożne kapliczki, krzyże i figury: Gromiec, Libiąż, Żarki*, 4.

⁷ Por. Lipok-Bierwiaczonek. 1999. *Tychy. Kapliczki i krzyże przydrożne*.

1. Kwestia nomenklatury

W związku z nieustannie narastającą literaturą dotyczącą omawianych obiektów podjęte zostały badania literaturoznawcze, mające na celu uzyskanie odpowiedzi na pytanie, jak w polskiej historiografii ukazana została problematyka funkcjonowania kaplic i kapliczek przydrożnych.

Rozpoczynając rozważania na temat kaplic i kapliczek, należy poświęcić kilka słów na omówienie terminologii związanej z tymi obiektami, które – choć odgrywają coraz większą rolę w procesie poznania minionych dziejów – nadal nie posiadają koherentnej aparatury pojęciowej⁸. Od lat w literaturze przedmiotu nie nastąpiło ujednoczenie terminologii, co uwidacznia się w zamiennym stosowaniu takich terminów, jak kaplica czy kapliczka⁹. Próbę uporządkowania terminologii w kontekście ich architektonicznego postrzegania podjął Bogusław Czechowicz¹⁰, który dokonał, jak sam napisał „świadomie”, następującego rozróżnienia budowli na kaplice – jako „budowle zdolne pomieścić człowieka” oraz kapliczki – „kreacje operujące bryłą, a nie przestrzenią, bliższe zatem koncepcji dzieła rzeźbiarskiego niż architektonicznego”¹¹. Dokonywane w literaturze rozróżnienie pomiędzy kaplicami a kapliczkami wydaje się słuszne nie tylko ze względu na ich architektoniczną formę, ale też na różnice w ich przeznaczeniu i pełnionych funkcjach. Do kaplic zaliczymy takie obiekty jak: „Kościelne, klasztorne, cmentarne, grobowe (mauzolea), kalwaryjne, zamkowe, pałacowe, szpitalne, szkolne. Ponadto rozróżnia się kaplice związane z określonymi osobami (królewska, biskupia, książęca)”¹². Kapliczki budzą skojarzenie z niewielkimi obiektami o formie zamkniętej. Jedyne punkty spójny pomiędzy badanymi obiektami dotyczy postrzegania ich jako sfery *sacrum*. W związku z tym, że istnieje silne zróżnicowanie tych obiektów pod kątem architektonicznej formy czy funkcji użytkowej, należy przychylić się do stwierdzenia Czechowicza i wprowadzić rozróżnienie pomiędzy kaplicami i kapliczkami.

⁸ Gałka. 2015. *Styl małej architektury sakralnej jako wyznacznik tożsamości mieszkańców gminy Żarów*, 101.

⁹ Przykłady zamiennego stosowania omawianych terminów odnotowujemy, chociażby w: Tadeusz Seweryn, Tomasz Czerwiński. 2012. *Kapliczki i krzyże przydrożne w Polsce*. Warszawa: Muza.

¹⁰ Czechowicz. 2012. *Kaplice w dawnym Księstwie Ziębickim*, 6.

¹¹ Czechowicz. 2012. *Kaplice w dawnym Księstwie Ziębickim*, 6.

¹² Krystyna Kubalska-Sulkiewicz, Monika Bielska-Lach, Anna Manteuffel-Szarota. 2011. *Słownik terminów artystycznych i architektonicznych* (Historia Sztuki, 19). Kraków: Marketing Room Poland, 184.

Analizując literaturę dotyczącą interesującego nas tematu, dostrzegalne jest silne zróżnicowanie i bogactwo materiału. Niewątpliwie dla poszukujących informacji na temat kaplic i kapliczek elementarnym źródłem są encyklopedie staropolskie, których analiza pozwala dostrzec wśród badaczy początki świadomości odnośnie do specyfiki i wartości tych obiektów. Ich uważna lektura pozwala dostrzec, że nie wszystkie obiekty posiadają wyodrębnione hasła „kaplica” czy „kapliczka”¹³. Prawdopodobnie po raz pierwszy hasło „kaplica” zostało wyszczególnione w 1781 r. w *Zbiorze potrzebniejszych wiadomości porządkiem alfabety ułożonych*¹⁴ i od tego czasu stopniowo zyskiwało na popularności do momentu, aż stało się standardowym hasłem encyklopedycznym¹⁵.

2. Nurty badań kaplic i kapliczek

W literaturze przedmiotu trudno dokładnie dostrzec, kiedy po raz pierwszy kaplice wzbudziły zainteresowanie badaczy. Niewątpliwie szersza dyskusja nad tymi obiektami zaistniała już w początkach XIX w., a związane to było z ogólnym rozwojem badań nad dziejami Polski, rozbudzonymi przez rosnącą świadomość narodową i poszukiwanie wspólnoty kulturowej¹⁶. Wykształciły się wtedy pewne manieri opisu małych obiektów sakralnych:

1. Nurt regionalny – skupiał się na skatalogowaniu i omówieniu obiektów występujących na określonym obszarze wybranym przez badaczy, którzy dążyli do wychwycenia specyfiki regionalnej i podkreślenia jej unikatowości. Jedną z pierwszych prac, wywodzących się z tego nurtu i opierającą się

¹³ Brak go w takich encyklopediach jak: Benedykt Chmielowski. 1745. *Nowe Ateny*. Lwów: Drukarnia Pawła Iozefa Golczewskiego; Franciszek S. Jezierski. 1791. *Niektóre wyrazy porządkiem abecadła zebrane y stosowanemi do rzeczy uwagami objaśnione (...)* Dzieło pogrobowe przez (...). Warszawa: M. Gröll.

¹⁴ Zob. Ignacy Krasicki. 1781. *Zbiór potrzebniejszych wiadomości porządkiem alfabety ułożonych*. T. 1. Warszawa: M. Gröll, 439.

¹⁵ Zob. Samuel Orgelbrandt. 1863. *Encyklopedyja powszechna S. Orgelbrandta*. T. 14: *Kapil – Kodeń*. Warszawa: Wydawnictwo Towarzystwa Akcyjnego Odlewni Czcionek i Drukarni S. Orgelbrandta Synów, 11–13; Zygmunt Gloger. 1902. *Encyklopedyja staropolska ilustrowana*. T. 3: *K – P*. Warszawa: Drukarnia P. Laskauera i W. Babickiego, 2–3; Jerzy Aleksandrowicz. 1903. *Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana*. T. 33–34: *Joerg – Karyszew*. Warszawa: nakład S. Sikorskiego, 726–728.

¹⁶ Szerzej na temat budowania świadomości narodowej w: Maciej Michalski. 2013. *Dawni Słowianie w tradycji polskiej pierwszej połowy XIX w. W poszukiwaniu tożsamości wspólnotowej*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 9; Tadeusz Łepkowski. 2003. *Polska – narodziny nowoczesnego narodu, 1764–1870*. Poznań: Wydawnictwo PTPN, 139–151; Tomasz Kizwalter. 1999. *O nowoczesności narodu. Przypadek Polski*. Warszawa: Semper, 168–210; Marian H. Serejski. 1973. *Naród a państwo w polskiej myśli historycznej*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 72–81.

na źródłach pisanych, jest wydana w 1896 r. publikacja autorstwa Konstantyna Kościńskiego, poświęcona kaplicom w miejscowości Nowem (dziś Nowe w pow. świeckim)¹⁷. Nieco późniejszy artykuł Michała Brensztejna, wydany w 1907 r. i opisujący kapliczki z terenów Żmudzi, cechuje szersze spojrzenie na badaną tematykę¹⁸.

2. Koncentracja na wybranym obiekcie – analiza pojedynczych obiektów, ze szczególnym uwzględnieniem ich formy architektonicznej, wyposażenia czy historii. Jedną z pierwszych prac reprezentujących ten nurt jest publikacja autorstwa Józefa Muczковского, wydana w 1859 r. (rok po jego śmierci), a dotycząca dwóch kaplic jagiellońskich w katedrze krakowskiej¹⁹. Podobne prace powstawały w kolejnych latach, czego przykładem jest, chociażby publikacja Władysława Zahorskiego z 1901 r. o kaplicy św. Kazimierza w katedrze wileńskiej²⁰.
3. Marginalny i wybiórczy opis obiektów – na marginesie badań nad inną tematyką od XIX w. zaczęto zajmować się także kaplicami oraz kapliczkami, jako ważnym elementem przestrzeni kulturowo-historycznej. Nurt ten charakteryzuje się poruszaniem problematyki kaplic na tle opisu różnych miejsc kultu (kościół²¹, cmentarz²² itd.), praktyk religijnych (tzn. kultu świętych²³, piel-

¹⁷ Zob. Konstanty Kościński. 1895. *Kościół i kaplice w Nowem, powiecie świeckim, Prusach Zachodnich*. Gdańsk: B. Milski, 29–37, 131–132.

¹⁸ Zob. Michał E. Brensztejn. 1907. „Krzyże i kapliczki żmudzkie. Materiały do sztuki ludowej na Litwie”. *Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne* 9: 3–16. W artykule Brensztejna odnajdujemy nieznaną wcześniej w literaturze problem negatywnej oceny stawiania krzyży przydrożnych przez niektóre środowiska rosyjskie. Być może sceptyczne podejście wynikało z panującego wśród Rosjan słowianofilstwa i negatywnego nastawienia do Słowian Zachodnich. Szerzej na temat uprzedzeń Rosjan: Maciej Michalski. 2013. *Dawni Słowianie w tradycji polskiej pierwszej połowy XIX wieku*, 9.

¹⁹ Józef Muczkowski. 1859. *Dwie kaplice Jagiellońskie w Katedrze krakowskiej*. Kraków: Druk „Czasu”.

²⁰ Władysław Zahorski. 1901. *Kaplica św. Kazimierza w katedrze wileńskiej*. Varšava [brak wydawnictwa].

²¹ Zob. Franciszek K. Kurowski. 1841. *Wiadomość historyczna o kościele metropolitalnym warszawskim pod tytułem ś. Jana*. Warszawa: Paweł Kamionowski; Michał Baliński. 1840. „Fundacja zakonu i kościoła XX kapucynów w Warszawie”. *Alleluja. Rocznik religijny* 1: 107–171; Wiktor Czajewski. 1899. *Katedra ś. Jana w Warszawie. W 100. rocznicę zamienienia kolegiaty na katedrę*. Warszawa: Druk P. Laskauera i W. Babickiego, 24–29; Stanisław Pasiciel. 2014. *Gotycka przebudowa kościoła klasztorowego cysterek w Trzebnicy: kaplica św. Jadwigi i nieukończony chór*. Gniezno: Muzeum Początków Państwa Polskiego.

²² Zob. Otylia Kokocińska, Lucyna Sztompka. Red. 2014. *Historia grobami pisana. Cmentarz parafii pw. św. Andrzeja Apostoła w Łęczycy*. Łęczycy: Towarzystwo Miłośników Ziemi Łeczyckiej w Łęczycy.

²³ Zob. Jerzy Adamczewski. Red. 2011. *Świętemu Hubertowi cześć! Kapliczki: tradycja, pamięć, intencje, akt komunikacyjny*. Gołuchów: Ośrodek Kultury Leśnej.

grzymek²⁴) oraz opisu rzeźby i budownictwa ludowego²⁵. Temat kaplic poruszony jest również w licznych monografiach miast, gmin, powiatów itd.²⁶

4. Badania problemowe – głębsza analiza formy i funkcjonowania kaplic i kapliczek skutkowało powstaniem prac kładących nacisk na badanie ściśle sprecyzowanego problemu. W ramach tego nurtu możemy dostrzec kilka głównych trendów:

- Koncentracja wokół kulturowego i religijnego funkcjonowania badanych obiektów. W ramach tej problematyki badano m.in. powiązania kaplic i kapliczek z kultami pogańskimi²⁷, kulturowe motywy ich budowy, lokalizację oraz floralne otoczenie obiektów, a także ich rolę w kulturze ludowej²⁸.
- Analiza historii obiektów – zainteresowanie wzbudzały nie tylko dzieje obiektów, ale także ich fundatorzy²⁹.
- Zainteresowanie badanymi obiektami pod kątem ich artystyczno-architektonicznej formy. – Próba tworzenia typologii kapliczek i kaplic ze względu na ich formę fizyczną (np. M. Brenszejn³⁰, T. Seweryn³¹, T. Czerwiński³²) bądź funkcję³³.

²⁴ Zob. [Michał Baliński]. 1847. *Pielgrzymka do Jasnej Góry w Częstochowie odbyta przez Pątnika XIX w. i wydana z rękopisu przez Michała Balińskiego*. Warszawa: nakł. G. Sennewalda.

²⁵ Zob. Zygmunt Gloger. 1909. *Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce*. Warszawa: Wł. Łazarski, 76–83; Roman Reinfuss. 1989. *Ludowa rzeźba kamienna w Polsce*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydaw. PAN.

²⁶ Zob. Irena Kowal. 2001. Zabytki sztuki i kultury materialnej miasta Kędzierzyna-Koźła. W *Kędzierzyn-Koźle. Monografia miasta*. Red. Edward Nycz, Stanisław Senft, 314–335. Opole: Państwowy Instytut Naukowy. Instytut Śląski w Opolu; Tomasz Ciesielski. 2006. *Żarów. Historia miasta i gminy*. Żarów [brak wydawnictwa].

²⁷ Brenszejn. 1907. „Krzyże i kapliczki żmudzkie. Materiały do sztuki ludowej na Litwie”, 3–4. Por. Józef I. Kraszewski. 1860. *Sztuka u Słowian: szczególnie w Polsce i Litwie przedchrześcijańskiej*. Wilno: A.H. Kirkor.

²⁸ Jan Adamowski, Marta Wójcicka. Red. 2011. *Krzyże i kapliczki przydrożne jako znaki społecznej, kulturowej i religijnej pamięci*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

²⁹ Zob. Dagmara Adamska. 2005. *Fundacje dewocyjne rycerstwa księstwa świdnicko-jaworskiego w średniowieczu*. Poznań – Wrocław: Wydawnictwo Historyczne; Dagmara Adamska. 2009. In domo sua. Kaplice rycerskie na dworach i zamkach księstwa świdnicko-jaworskiego w średniowieczu. W *Náboženský život a církevní poměry v Zamch Koruny českéve 14.–17. století*. Red. Lenka Bobková, Jana Konvičná, 489–505. Praha: Vydavatel. Casablanca.

³⁰ Zob. Brenszejn, 1907. „Krzyże i kapliczki żmudzkie. Materiały do sztuki ludowej na Litwie”, 8–10.

³¹ Zob. Seweryn. 1958. Kapliczki i krzyże przydrożne w Polsce.

³² Zob. Czerwiński. 2012. *Kapliczki i krzyże przydrożne w Polsce*.

³³ Kubalska-Sulkiewicz, Bielska-Lach, Manteuffel-Szarota. 2011. *Słownik terminów artystycznych i architektonicznych*, 184.

- Kwestia nomenklatury – jest to najnowszy trend związany z problematyką koherentnej aparatury pojęciowej³⁴.

3. Kaplice i kapliczki jako fenomen kulturowy

Chociaż wszystkie poglądy z powyższych nurtów posiadają korzenie sięgające co najmniej XIX w., to wciąż są popularne wśród badaczy, czego dowodzą liczne publikacje naukowe³⁵ i popularnonaukowe³⁶. Interesującym zagadnieniem, które wymaga dalszych badań, jest dychotomia pomiędzy postawą utrzymaną w duchu romantycznego, XIX-wiecznego regionalizmu a podejściem *stricte* naukowym.

O ile kaplice, zwłaszcza te o większej wartości artystycznej, od zawsze cieszyły się zainteresowaniem świata nauki, o tyle kapliczki przydrożne charakteryzuje specyficzny kontrast poznawczy. Ich niewielki rozmiar, zwykle skromna i potwarzalna forma, pozorny brak większych walorów artystycznych są odwrotnie proporcjonalne do ich powszechności w polskim (i nie tylko) krajobrazie, także ich bliskości emocjonalnej i fizycznej wobec szerokich grup ludności. Mając na uwadze zwłaszcza opisaną wyżej specyfikę przydrożnych kapliczek, należy życzyć sobie dalszego szerokiego zainteresowania ich tematyką w zakresie opisanych w niniejszym artykule trendów naukowych i popularnonaukowych. Wydaje się, że tylko takie szerokie, polifoniczne spojrzenie może w pełni uchwycić ich fenomen w historii kultury.

Stała potrzeba obecności *sacrum* w codziennym życiu człowieka determinuje niejako istnienie w przestrzeni wiejskiej czy miejskiej – w kontekście małej architektury sakralnej – licznych kaplic i kapliczek. Troska o obiekty niewątpliwie wpływa z przeświadczenia, iż wspomniane obiekty stanowią materialny wyraz tegoż *sacrum*.

Kaplice i kapliczki są symbolem historii, tradycji, kultury i religii w przestrzeni, w której funkcjonują. Mają one także charakter materialny, realny i „namacalny”, gdyż są prawdziwymi pomnikami – zabytkami kultury materialnej. Ta złożoność symbolicznego i fizycznego ich wymiaru sprawia, iż omawiane obiekty są wyjątkową częścią dziedzictwa kulturowego w polskiej przestrzeni krajobrazowej.

³⁴ Zob. Czechowicz. 2012. *Kaplice w dawnym Księstwie Ziębickim*; Gałka. 2015. Styl małej architektury sakralnej jako wyznacznik tożsamości mieszkańców gminy Żarów.

³⁵ Zob. Elżbieta Berendt. 2001. *Przydrożna i podniebna: sakralna sztuka ludowa Ziemi Kłodzkiej XVIII–XX w.* Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.

³⁶ Zob. Mazur, Pudykiewicz. 2008. *Przydrożne kapliczki, krzyże i figury: Gromiec, Libiąż, Żarki.*

*

Bibliografia:

- Adamczewski Jerzy. Red. 2011. *Świątemu Hubertowi cześć! Kapliczki: tradycja, pamięć, intencje, akt komunikacyjny*. Gołuchów: Ośrodek Kultury Leśnej.
- Adamczyk Józef. 2001. *Przydrożne kapliczki, krzyże i figury: Chrzanów*. Chrzanów: Muzeum w Chrzanowie im. Ireny i Mieczysława Mazarakich.
- Adamowski Jan, Wójcicka Marta. Red. 2011. *Krzyże i kapliczki przydrożne jako znaki społecznej, kulturowej i religijnej pamięci*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Adamska Dagmara. 2005. *Fundacje dewocyjne rycerstwa księstwa świdnicko-jaworskiego w średniowieczu*. Poznań – Wrocław: Wydawnictwo Historyczne.
- Adamska Dagmara. 2009. In domo sua. Kaplice rycerskie na dworach i zamkach księstwa świdnicko-jaworskiego w średniowieczu. W *Náboženský život a církevní poměry v Zamch Koruny českéve 14.–17. století*. Red. Lenka Bobková, Jana Konvičná. Praha: Vydavatel. Casablanca.
- Aleksandrowicz Jerzy. 1903. *Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana*. T. 33–34: Joerg – Karyszew. Warszawa: nakład S. Sikorskiego.
- Badura Piotr, Wyzdak-Kolodziej Magdalena. 2015. *Przewodnik po miejscach i obiektach kultu religijnego w gminie Łubniany*. Wrocław: Studio Plan.
- Baliński Michał. 1840. „Fundacja zakonu i kościoła XX kapucynów w Warszawie”. *Alleluja. Rocznik religijny* 1: 107–171.
- Baliński Michał. 1847. *Pielgrzymka do Jasnej Góry w Częstochowie odbyta przez Pątnika XIX w. i wydana z rękopisu przez Michała Balińskiego*. Warszawa: nakł. G. Sennewalda.
- Berendt Elżbieta. 2001. *Przydrożna i podniebna: sakralna sztuka ludowa Ziemi Kłodzkiej XVIII–XX w.* Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.
- Brensztejn Michał E. 1907. „Krzyże i kapliczki żmudzkie. Materiały do sztuki ludowej na Litwie”. *Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne* 9: 3–16.
- Buśko Cezary, Niegoda Jerzy. 2004. Ratownicze badania archeologiczno-architektoniczne w kaplicy św. Wojciecha w Opolu. W *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 2001–2002*. Red. Eugeniusz Tomczak, Vratislav Janak, 158–165. Katowice: Śląskie Centrum Dziedzictwa Kulturowego.
- Chmielowski Benedykt. 1745. *Nowe Ateny*. Lwów: Drukarnia Pawła Iózefa Golczewskiego.
- Ciesielski Tomasz. 2006. *Żarów. Historia miasta i gminy. Żarów* [brak wydawnictwa].
- Czajewski Wiktor. 1899. *Katedra ś. Jana w Warszawie. W 100. rocznicę zamienienia kolegiaty na katedrę*. Warszawa: Druk P. Laskauera i W. Babickiego.
- Czechowicz Bogusław. 2012. *Kaplice w dawnym Księstwie Ziębickim*. Wrocław: Quaestio.
- Czerwiński Tomasz. 2012. *Kapliczki i krzyże przydrożne w Polsce*. Warszawa: Muza.

- Frankiewicz Edward P. 1963. *Kaplica Piastowska w Opolu*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Gałka Aleksandra. 2015. Styl małej architektury sakralnej jako wyznacznik tożsamości mieszkańców gminy Żarów. W *Dolnośląskie tematy. Monografia*. Red. Jolanta Kluba, 101–111. Wrocław: Instytut Dolnośląski.
- Gloger Zygmunt. 1909. *Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce*. Warszawa: Wł. Łazarski.
- Gloger Zygmunt. 1902. *Encyklopedia staropolska ilustrowana*. T. 3: *K – P*. Warszawa: Drukarnia P. Laskauera i W. Babickiego.
- Jezierski Franciszek S. 1791. *Niektóre wyrazy porządkiem abecadła zebrane y stosowanemi do rzeczy uwagami objaśnione (...)* *Dzieło pogrobowe przez (...)*. Warszawa: M. Gröll.
- Kizwalter Tomasz. 1999. *O nowoczesności narodu. Przypadek Polski*. Warszawa: Semper.
- Kokocińska Otylia, Sztompka Lucyna. Red. 2014. *Historia grobami pisana. Cmentarz parafii pw. św. Andrzeja Apostoła w Łęczycy*. Łęczycza: Towarzystwo Miłośników Ziemi Łęczyckiej w Łęczycy.
- Kościński Konstanty. 1895. *Kościóły i kaplice w Nowem, powiecie świeckim, Prusach Zachodnich*. Gdańsk: B. Milski.
- Kowal Irena. 2001. Zabytki sztuki i kultury materialnej miasta Kędzierzyna-Koźla. W *Kędzierzyn-Koźle. Monografia*. Red. Edward Nycz, Stanisław Senft, 314–335. Opole: Państwowy Instytut Naukowy. Instytut Śląski w Opolu.
- Krasicki Ignacy. 1781. *Zbiór potrzebniejszych wiadomości porządkiem alfabety ułożonych*. T. 1. Warszawa: M. Gröll.
- Kraszewski Józef I. 1860. *Sztuka u Słowian: szczególnie w Polsce i Litwie przedchrześcijańskiej*. Wilno: A.H. Kirkor.
- Kubalska-Sulkiewicz Krystyna, Bielska-Lach Monika, Manteuffel-Szarota Anna. 2011. *Słownik terminów artystycznych i architektonicznych* (Historia Sztuki, 19). Kraków: Marketing Room Poland.
- Kurowski Franciszek K. 1841. *Wiadomość historyczna o kościele metropolitalnym warszawskim pod tytułem ś. Jana*. Warszawa: Paweł Kamionowski.
- Kwiatkowska-Baster Bogna. 2014. *Kapliczki i krzyże przydrożne w polskim krajobrazie*. Kraków: Wydawnictwo „Kier”.
- Łepkowski Tadeusz. 2003. *Polska – narodziny nowoczesnego narodu, 1764–1870*. Poznań: Wydawnictwo PTPN.
- Lipok-Berwiczonek Marta. 1999. *Tychy. Kapliczki i krzyże przydrożne*. Tychy: Zarząd Miasta Tychy.
- Mazur Zbigniew, Pudykiewicz Stanisław. 2008. *Przydrożne kapliczki, krzyże i figury: Gromiec, Libiąż, Żarki*. Chrzanów: Muzeum w Chrzanowie im. Ireny i Mieczysława Mazarakich.
- Mossakowski Stanisław. 2007. *Kaplica Zygmuntońska (1515–1533). Problematyka artystyczna i ideowa. Mauzoleum króla Zygmunta I*. Warszawa: Liber Pro Arte.

- Mełges Hubert. 2010. „Współczesne rozwiązania materiałowe form kapliczek w krajobrazie wsi i miasta”. *Czasopismo Techniczne. Architektura* 107 (18): 321–328.
- Michalski Maciej. 2013. *Dawni Słowianie w tradycji polskiej pierwszej połowy XIX w. W poszukiwaniu tożsamości wspólnotowej*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Muczkowski Józef. 1859. *Dwie kaplice Jagiellońskie w Katedrze krakowskiej*. Kraków: Druk. „Czasu”.
- Orgelbrandt Samuel. 1863. *Encyklopedyja powszechna S. Orgelbranda*. T. 14: *Kapil – Kodeń*. Warszawa: Wydawnictwo Towarzystwa Akcyjnego Odlewni Czcionej i Drukarni S. Orgelbranda Synów.
- Pasiciel Stanisław. 2014. *Gotycka przebudowa kościoła klasztornej cysterek w Trzebnicy: kaplica św. Jadwigi i nieukończony chór*. Gniezno: Muzeum Początków Państwa Polskiego.
- Pater Dariusz. 2010. *Kapliczki Matki Bożej w Ziemi Przysuskiej znakiem pobożności maryjnej*. Przysucha: Dom Kultury.
- Reinfuss Roman. 1989. *Ludowa rzeźba kamienna w Polsce*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydaw. PAN.
- Robotycki Czesław. 1992. „Co kaplica na Długich Młakach pod Turbaczem «daje do myślenia»”. *Polska Sztuka Ludowa* 1: 29–36.
- Serejski Marian H. 1973. *Naród a państwo w polskiej myśli historycznej*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Seweryn Tadeusz. 1958. *Kapliczki i krzyże przydrożne w Polsce*. Warszawa: Pax.
- Wierzoń Alojzy. 1998. *Krzyże i kapliczki przydrożne na Śląsku Opolskim: w grafice Alojzego Wierzoń*. Opole: Przedsiębiorstwo Związkowe „Solpress”.
- Zahorski Władysław. 1901. *Kaplica św. Kazimierza w katedrze wileńskiej*. Warszawa [brak wydawnictwa].

*

Streszczenie: Kapliczki i kapliczki przydrożne to charakterystyczne elementy polskiego krajobrazu. Obiekty te zaliczane są do kategorii małej architektury sakralnej i stanowią przedmiot badań zarówno przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych, jak i pasjonatów tej tematyki. W związku z rosnącą ilością publikacji poświęconych tematyce kaplic i kapliczek autorka podejmuje problem badawczy w aspekcie jej dotychczasowej historiografii, przedstawiając cztery kierunki badań omawianej tematyki.

Słowa kluczowe: kapliczki, kaplice, historiografia.

Abstract: *Chapels and Shrines in the Light of Polish Historiography.* Chapels and roadside shrines are a very characteristic feature of the Polish landscape. These objects are included in the category of small-sized sacral architecture and are the subject of research representatives in various disciplines and objects which rouse the interest of enthusiasts

and sightseers. Due to the development of the state of art on such objects, studies have been undertaken in order to get an answer to the question on how the Polish refers to the function of chapels and shrines. The article presents trends of doing research on the subject of chapels and shrines, defined by the author.

Keywords: Chapels, shrines, historiography.

